

УДК 323.21

**ЕКОЛОГІЗМ ЯК НОВА
СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ПАРАДИГМА
РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА**
**ECOLOGY AS A NEW SOCIAL AND POLITICAL
PARADIGM OF SOCIETY DEVELOPMENT**

Денисюк С. Г.,
доктор політичних наук,
професор, Вінницький національний
технічний університет (Вінниця, Україна),
e-mail: svetadenisiyk@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-1489-2236

Denysiuk S. G.,
Doctor of Political Sciences, Professor, Vinnytsia
National Technical University (Vinnytsia, Ukraine),
e-mail: svetadenisiyk@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-1489-2236

Проаналізовано теоретичне і практичне значення категорії «екологізм». Визначено, що його слід вважати новою соціальною парадигмою, здатною забезпечити нормальне існування людини у співробітництві з природою. Розкрито положення про те, що екологізм сьогодні виступає в якості політичної доктрини чи ідеології, в основі якої лежать екологічні поняття, перш за все, ідея зв'язку між людством і світом природи. Підкреслюється важливе значення феномену екологізму як особливого типу світогляду, який ґрунтується на активній життєвій позиції громадян щодо відстоювання своїх, насамперед, екологічних прав. Показано, що в умовах сучасного політичного процесу в нашій країні екологізм виявляє себе, перш за все, як громадсько-політичний рух, орієнтований на розв'язання екологічних проблем суспільства.

Ключові слова: екологія, екологізм, доктрина, ідеологія, парадигма, екоцентризм, суспільна свідомість.

The theoretical and practical significance of the category «ecologism» is analyzed. It is determined that it should be considered a new social paradigm capable of ensuring the normal existence of a person in co-operation with nature. The article states that ecologism today acts as a political doctrine or ideology based on environmental concepts, first of all, the idea of the connection between humanity and the world of nature. Emphasizes the importance of the phenomenon of ecology as a special type of worldview, which is based on the active life position of citizens in defending their, first of all, environmental rights. It is shown that in the conditions of the modern political process in our country ecologism manifests itself, first of all, as a public-political movement oriented towards solving environmental problems of society.

Keywords: ecology, ecologism, doctrine, ideology, paradigm, ecocentrism, public consciousness.

Постановка проблеми. Ознакою будь-якого організованого суспільства є наявність домінуючої парадигми, як система понять і уявлень, які властиві певному періодові розвитку науки, культури, цивілізації і яка у концентрованому вигляді містить у собі цінності, традиції, вірування. Наприклад, головною космологічною парадигмою, яка формує нашу сьогодишню картину світу, можна вважати теорію «великого вибуху». Прикладом застарілої парадигми може слугувати ще відносно недавно популярна модель плоскої землі, такої, що знаходиться у центрі світобудови.

Парадигми змінюються. Пошук нової парадигми, як правило, пов'язаний із необхідністю знайти відповіді на нові виклики, які ставить дійсність, з урахуванням тих проблем, що накопичилися, й вирішити які за допомогою старої парадигми не представляється можливим. Із цієї точки зору такий феномен, як «екологізм» слід вважати новою соціальною парадигмою, здатною

забезпечити нормальне існування людини у співробітництві з природою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Джерельну базу дослідження складають, перш за все, наукові праці теоретиків екологізму Р. Аллена, В. Дамьє, У. Дугласа, Б. Коммонера, Н. Моїсєєва, А. Печчеї, Ф. Сен-Марка, А. Урсула, Г. Хейфлінга, Т. Розака, В. Шумахера, А. Горца та інших.

Особливим пунктом у генезі сучасного екологічного дискурсу виступили для нас численні концепції, що становлять інтелектуальну основу сучасного енвайронменталізму («зеленої політики») й ті, що так чи інакше, є дотичними до нього. Серед представників цього напрямку найбільше значення для цієї роботи мали твори Р. Атфільда, М. Букчина, Е. Голдсмита, А. Горця, Ж. Дорста, Ж. Зіна, Г. Йонаса, Б. Коллікота, Ф. Кустона, Ж. Марша, А. Нейса, Я. Озона, Ф. ван Паріса, Р. Ріботто, П. Тейлора, Л. Феррі, У. Фокса, Д. Еренфельда.

У працях вітчизняних суспільствознавців до недавнього часу був відсутній системний, об'єктивний аналіз екологізму. Зазвичай, останній досліджувався у межах загальноінформативного й історичного підходів (праці С. Аврамової, В. Литвина, С. Середи, Б. Склярєнко, В. Шибко та ін.). Сьогодні можна спостерігати зміну тенденції – від описовості до філософської оцінки суті екологізму. Особливий інтерес становлять праці З. Балабаєвої, І. Ісакової, Г. Вайнштейна, Л. Вдовиченко, А. Костіна, І. Савельєвої.

Характеристики екологізму як соціально-політичного феномену відображені у наукових працях В. Весніна, Л. Гінцберга, С. Забеліна, А. Качинського, О. Нечипоренко, Н. Тіхонової, О. Гіндес, Ю. Горбаня, Т. Перга, В. Кравціва, Л. Поппера, М. Хилька та інших дослідників.

Разом з тим, аналіз нині існуючої літератури присвячений окресленій нами проблеми, що виразно демонструє недостатній ступінь розробленості питань, пов'язаних із розвитком процесу взаємодії гуманістичного та екологічного стилів мислення на сучасному етапі, досі відсутні спеціальні фундаментальні роботи з екологізму, що слугувало підставою для вибору теми статті.

Отже, виходячи із цього, **метою статті** є аналіз екологічних параметрів певних соціокультурних змін, екологізму як соціально-політичної парадигми, в основі якої знаходиться не лише нове, ціннісне ставлення до навколишнього середовища і формування відповідної екологічної культури громадян, а в тому числі прийняття оптимальних політичних рішень у царині екологічних проблем, формування екологічної свідомості та культури.

Виклад основного матеріалу. Еволюція людської свідомості – від найдавніших уявлень про єдність із природою у бік антропоцентризму привела – до утвердження ідеї протиставлення людини навколишньому світу і його переваги над ним. У Новий час у суспільній свідомості Західного світу міцно закріпилася, так звана, Парадигма людської винятковості (Human Exceptionalism Paradigm, HEP), згідно з якою вищою цінністю є

людина. Індустріальний шлях розвитку, на який в цей історичний період встали країни Заходу, а слідом за ними і майже весь світ, припускав ставлення до компонентів природи виключно як до ресурсів промислового виробництва.

Сучасна екологічна свідомість відзначається зрушенням у бік екоцентризму. Це – паросток нового світогляду, доказ «дорослішання» людства. Етапи подібного «дорослішання» наочно проявилися у таких вченнях:

- вчення про ноосферу (П. Тейяр де Шарден, Е. Леруа, В. І. Вернадський і ін.);
- американський енвайронментальний консерватизм (Пауелл, Пиншо, Пітулла, Ріорданс, Фернан та ін.);
- біоцентризм (Лоу, Кетлін, Елліст та ін.);
- універсальна етика (Ганді, Торо, Швейцер та ін.);
- екологізм.

Саме складність, суб'єктивність сприйняття екологічної проблематики породжують різні підходи до аналізу її концепцій, стратегічних програм для розв'язання суперечностей у системах «людина–природа», «суспільство–довкілля», що актуалізує дослідження екологізму, як нової парадигми розвитку не лише певного суспільства, але й всієї цивілізації, так і пошук механізмів політичного впливу щодо оптимізації цих систем.

Сьогодні ж погіршення якості довкілля, деградація природних ресурсів, збільшення кількості природних катастроф і аномалій, проблеми із станом здоров'я населення свідчать про втрату гармонії між людиною і природним середовищем. Ці питання актуалізують пошук такого шляху розвитку людства, таких політичних механізмів, які б забезпечили гомеостаз біосфери, органічно поєднували у собі природні, культурно–антропогенні, суспільно–політичні фактори соціодинаміки [1, с. 4].

Сучасне наукове осмислення понять надає багатьом термінам безліч відтінків. Термін «екологія» у цьому контексті – не виняток. Відомо, що він означає одну з галузей знання, що вивчає тварин і рослин у природному середовищі, або є вченням про загальні принципи існування людини на Землі в усьому різноманітті аспектів її життєдіяльності [2, с. 457]. Однак поняття «екологія» з часом набув політичного відтінку, оскільки містить цілий спектр різних сфер, аспектів і проблем.

Існує тісний взаємозв'язок між поняттями «екологія» та «екологізм», які, тим не менше, не тотожні. Можна погодитись із твердженнями науковців, що екологізм виступає політичною доктриною чи ідеологією, в основі якої лежать екологічні поняття, перш за все, ідея зв'язку між людством і світом природи. Тут людина є частиною природи, а не її «господарем». Іноді так висловлюються й про енвайроменталізм (environmentalism). Припускають, що екологізм походить з екоцентричної перспективи, а енвайроменталізм – з ідеї збереження природи.

Згідно із визначенням О. Андроса, екологізм є особливим типом світогляду, який ґрунтується

на взаємозв'язку людини та природи, активній життєвій позиції щодо відстоювання своїх громадянських, зокрема екологічних, прав, наукова обґрунтованість як головний момент у виробленні механізмів взаємин людини та природи. Екологізм може бути світоглядом, ідеологією [3, с. 48; 4, с. 15–16], основоположними ознаками якого є субсоцієтальність і транснаціональність, що надають йому можливість претендувати на роль ідеології, яка об'єднає великі групи людей різних рас, національностей та класів [4, с. 47].

Виходячи із мети екологізму, виокремимо низку завдань: просвіта населення, вироблення та втілення місцевих ініціатив (так званий, рух «коренів», або roots), мирний супротив корпораціям, які забруднюють та загалом дестабілізують довкілля, збройний супротив корпораціям («республіка антиглобалістів» у штаті Чіапас (Мексика), тобто незалежна від центральної влади територія, створена зусиллями озброєних мешканців), акції екологічного саботажу, вплив на глобальну політику [3, с. 49].

Проте головною проблематикою екологістських рухів і партій є їх діяльність в інституціоналізованих формах – у вигляді громадських ініціатив, організацій і політичних партій. Тут важливо запропонувати ефективне розв'язання актуальних екологічних проблем і скласти для кожної країни спеціальну програму, що міститиме механізми розв'язання соціально–політичних та екологічних загроз, перед якими опинилося людство.

Проте постає питання: як такі рухи можуть впливати на прийняття політичних рішень, якими механізмами впливу вони володіють? Наприклад, суспільно–політичний аспект екологізму цікаво прослідкувати на прикладі короточасного піднесення цієї ідеології в колишньому СРСР періоду Перебудови. На відміну від Заходу, в Радянському Союзі не могло виникнути ніяких альтернативних політичних рухів, тим більше легальної екологічної політичної партії. Через це екологістський рух спочатку реалізовувався в межах незаборонених владою громадських об'єднань. Появі масового екологістського руху передувала тривала діяльність радянських професійних природоохоронних об'єднань, таких як Українське товариство охорони природи, Всеросійське товариство охорони природи, молодіжні дружини охорони природи тощо. Активісти цих громадських об'єднань займалися просвітницькою діяльністю, а також боролися проти порушень законодавства про охорону природи, браконьєрства, незаконної вирубки дерев, знищення дикої флори і фауни, занесеної до Червоної Книги тощо [5].

В країнах Західної Європи – навпаки: головними механізмами є вплив на масову свідомість та на прийняття відповідних законів внаслідок діяльності громадських організацій, рухів і політичних партій екологістського спрямування. Поміркований напрям екологістських рухів значно розвинувся, інтегрувавшись до владних структур, інституціоналізувавши свою діяльність і екологічні інтереси населення у вигляді політичних партій [6].

Вплив ідей екологізму на суспільно–політичний курс держави, пріоритети країни є наслідком зростання соціально–політичної активності зеленого руху, а також аналізу владних відносин, доведення того, що демократично розвиненому суспільству необхідно відмовитись від силових принципів у політиці, від ідеї панування над природою, хижацького ставлення до неї. Такому визнанню парадигми екологізму посприяла і екополітологія, яка займається теоретичним осмисленням і пошуком оптимальних методів розв’язання екологічних проблем за допомогою політичних підходів і механізмів [2, с. 459].

Людство завжди переймалося охороною довкілля, що виявлялось у різних формах протягом історії людства. Наприклад, в Європі король Англії Едуард I заборонив спалювання морського вугілля прокламацією в Лондоні у 1272 р., після того, як дим став проблемою. Відомо, що арабські медичні трактати у IX–XIII ст., які стосуються екології, включаючи забруднення, були написані Аль–Кінді, Куста ібн Лукою, Аль–Разі, Ібн Аль–Джаззар, аль–Тамімі, аль–Масихи та іншими. Їх праці охопили низку питань, пов’язаних із забрудненнями повітря, води, ґрунту, неправильним поводженням з твердими побутовими відходами та оцінкою їх впливу на навколишнє середовище у певних населених пунктах [7].

Стосовно перших кроків реалізації екологізму у галузі права, то наприкінці XIX ст. був прийнятий перший закон про збереження дикої природи. Зоолог Альфред Ньютон опублікував серію досліджень про доцільність створення «близького часу» для збереження аборигенних тварин у період з 1872 по 1903 рік. Його пропаганда законодавства, спрямованого на захист тварин від полювання під час шлюбного сезону, привела до формування Королівського товариства захисту птахів і вплинуло на прийняття Закону про збереження морських птахів у 1869 р. в якості першого закону у світі про захист природи.

Ті рухи і організації, що тепер називають «Зеленим рухом», стартували у кінці 1960–х років в Австралії, Новій Зеландії та країнах Західної Європи. Їх поява була тісно пов’язана з протестами 1968 року, течією нових лівих в Західній Європі і Північній Америці і зародженням нових соціальних рухів. Ці загальні терміни позначають досить різні групи, які були в основному позапарламентними і розробляли нові політичні ідеї та стратегії різного напрямку, зокрема, місцеві студентські групи. ідеологічна доктрина сучасного екологізму не є ще досить стрункою, структурно–логічною побудовою; не вистачає послідовності, чіткості, всебічного розгляду і узгодженості окремих частин цього теоретичного утворення, що формується.

Фінансування екологічних організацій відбувається переважно шляхом закордонної допомоги у вигляді «грантів», хоча є й благодійна допомога з боку громадян, зокрема, підприємців. Таке джерело фінансування сприяє активному поширенню «зелених» на території країни, визначаючи як їх географію, так й чисельність організацій.

Сьогодні у діяльності екологічних рухів крім природоохоронної чітко виражена політизована діяльність, орієнтована на боротьбу за владу. Процес політизації зеленого руху привів до того, що, наприклад, у Росії з’явилась низка радикальних політизованих екологічних течій, починаючи від «темно–зелених» і «еко–фашистів», які вимагають скорочувати населення Землі, і, закінчуючи «червоно–зеленими», які прагнуть знайти шлях соціального розвитку суспільства відповідно до природних умов (ноосфери). Деякі науковці вважають, що в Росії нині домінують «темно–зелені», які «підім’яли під себе» екологічну проблематику, організовуючи протести і вимагаючи консервації навколишнього середовища [8, с. 128]. Нині досить часто екологічну тематику намагаються використовувати в якості механізму боротьби з владною елітою і просто конкурентної боротьби.

Накладає свій негативний відбиток на сприйняття суспільством екологічних організацій і проблема походження грошей, на які організації виконують свою діяльність. Близько 90% надходжень до Всесвітнього фонду природи (WWF) і Грінпіс здійснюються з–за кордону, у списку «грантодавців» багато урядових організацій інших держав. Це пояснює ситуацію, чому екологічні неурядові організації часто не користуються достатньою довірою з боку громадян та іноді підпадають під економічний і адміністративний тиск з боку влади.

Стимулювання Заходом екологічних груп та громадських ініціатив соціально–політичного спрямування стало помітною тенденцією у розвитку екологізму. Цьому сприяє весь досвід організацій екологістів на Заході, де «зелені» утворюють сильні фракції у парламентах низки держав і в Європарламенті. Лідери «зелених» прагнуть стати силою, що визначає прийняття політичних рішень, таких, наприклад, як відмова від атомної енергетики у Німеччині. До прикладу, в США на перших виборах Дж. Буша–молодшого «зелені», які отримали всього 2% підтримки, не дали перемогти А. Гору і, тим самим, змінили політичний ландшафт цієї держави [9].

У Німеччині «зелені» зайняли друге місце з майже 21% голосів після партії Ангели Меркель. Кожен третій виборець молодше 30 років голосував саме за них. Під час кампанії 90 провідних німецьких зірок YouTube закликали голосувати за сили, які з увагою ставляться до проблем довкілля. Вони також виступили проти ультраравної «Альтернативи для Німеччини», яка, за їхніми словами, заперечує зміни клімату. Отже, німецькі «зелені», а саме «Союз–90»/«зелені», стали головними тріумфаторами на виборах до Європарламенту, які у ФРН відбулися 26 травня 2019 року. У порівнянні з останніми виборами 2014 року «зелені» покращили свій результат удвічі, набравши 20,5% голосів. Блок ХДС/ХСС отримав 28,9%, а СДПН – 15,8% [10].

У багатьох країнах, від Скандинавії до Португалії, «зелені» партії значно посилили свої

позиції, перш за все, завдяки підтримки молоді. У Франції «зелені» отримали 13,2% голосів – третє місце після партій Марін Ле Пен та Еммануєля Макрона. Характерно, що і Макрон, і Ле Пен також підтримують гасла «зелених». У Британії «зелені» обійшли правлячу Консервативну партію, отримавши четверте місце з 11,1% голосів. Історичне друге місце «зелені» посіли у Фінляндії з 16% голосів, третє – в Ірландії з 15% голосів, четверте – в Австрії з 14%. Загалом «зелені» збільшили представництво у Європарламенті з 50 до 69 місць [11].

Екологізм в умовах сучасного політичного процесу в нашій країні виявляє себе, перш за все, як громадсько-політичний рух, орієнтований на вирішення екологічних проблем суспільства, і меншою мірою – на розв'язання інших проблем. Вітчизняний екологічний рух глибоко трансформував суспільство, відкривши, по суті справи, процес формування громадянського суспільства.

Разом із тим, ще спостерігається певна «відірваність» екологістського руху від політичного процесу внаслідок відсутності впливових політичних партій на зразок європейських «зелених». Проте 10 червня 2019 р. відбувся другий етап ХХХІІ з'їзду Партії Зелених України (ПЗУ), у роботі якого взяли участь лідери партії, депутати місцевих рад від ПЗУ, делегати від областей, активісти виборчого процесу. ПЗУ затвердила свою виборчу програму, ключовими пунктами якої є соціально-економічні пропозиції «зелених» та шляхи збереження/покращення екологічного стану України [12].

Загалом партії «зелених» вважаються партіями космополітів, прихильників мультикультурного суспільства і європейської інтеграції, прихильниками гуманізму, толерантності та привітного ставлення до людей. На заході фактично голосувати за партії «зелених» поступово стало ще й модою. Така тенденція сприяє утвердженню екологізму як парадигми розвитку суспільства, адже від стану довкілля залежить виживання людства. Отримання влади партіями «зелених» надасть можливість реалізувати політику гуманізму та об'єднати провідні практики для розвитку всіх країн світу. Популярність таких партій можна пояснити і розчаруванням громадян у діяльності владної еліти, неспроможної подолати актуальні суспільно-політичні проблеми.

Висновки. На переконання екологістів домінуюча соціальна парадигма нашого часу базується на таких хибних принципах:

- люди докорінно відрізняються від усіх інших створень на Землі;
- люди є господарями своєї долі, вони можуть обирати цілі й робити усе для їх досягнення;
- світ величезний й тому являє собою поле безмежних можливостей для людей;
- історія людства є історія прогресу, кожна проблема має своє вирішення, тому прогрес ніколи не припиниться [2].

З цієї точної зору, екологізм сповідує інші принципи які базуються на розумні синергетичної

людини і природи. Екологізм можна вважати новою парадигмою розвитку суспільства, здатною забезпечити комфортне існування, виживання людини у співробітництві з природою на глобальному рівні. Екологізм – полісистемний феномен, який постає водночас у декількох змістах. У більш широкому, виходячи з категорії «парадигма», це – соціально-політична парадигма, на підставі якої розвиваються інші ідеологічні системи соціально-політичного характеру, об'єднані ємним словом альтернативізм.

У більш вузькому розумінні, екологізм – один з ідеологічних напрямків, який ставить у найбільш актуалізованому вигляді проблему взаємовідносин суспільства і природи. Екологізм є альтернативною ідеологією, відмінною від тих, які розвиваються на базі домінуючої соціальної парадигми (соціалізм, консерватизм, лібералізм та ін.). Однак, виходячи з того, що людська цивілізація постійно знаходиться на стадії переходу від однієї парадигми до іншої, екологізм поступово буде втрачати статус альтернативної ідеології й перейде до розряду загальноновизнаних.

Перспективи подальших досліджень. Нові питання, що стосуються предмету дослідження даної статті, можна лише поставити, з тієї перспективою, що вони стануть предметом майбутнього аналізу науковців. Орієнтація на таку перспективу багато в чому пояснюється об'єктивними причинами: незавершеністю розвитку самого об'єкту дослідження, недосконалістю прогностичних можливостей, гносеологічними факторами тощо.

Список використаних джерел

1. 'Философия устойчивого развития и социальная экология': пособие, 2015, Зеленков, А. И. и др., Минск: БГУ, 200 с.
2. Поппер, ЛВ., 2014. 'Екологізм як сучасна ідеологічна система', *Гілея: науковий вісник*, Вип. 84, с.456–461.
3. Андрос, ОЄ., 2009. 'Соціальна екологія у контексті ідеологічних напрямів сьогодення: огляд концепцій', *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, Серія: Філософія. Політологія, Київ, №91/93, с.48–53.
4. Андрос, ОЄ., 2012. 'Екологістський рух в сучасному політичному процесі': монографія, Київ: *Стилос*, 206 с.
5. Халий, ІА., Каюмов, АА., 1999. 'Локальные экологические конфликты в СССР', *Сб. Экологическое движение: способы и методы действия*, Алматы, 212 с.
6. Головки, АЛ., 2018. 'Екологізм як світоглядно-ідеологічне підґрунтя осмислення природоохоронної діяльності', *Матеріали VIII наукових читань, присвячених пам'яті академіка В. В. Консічкова*. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/13536>.
7. 'Экологизм. Окружающая среда философия общество'. URL: <https://www.hisour.com/ru/environmentalism-39320/>
8. Кислицын, СА., Токарев, АС., Евтушенко, СА., 2016. 'Политические тренды экологической субэлиты', *Коммуникология*, №6, с.127–139.
9. 'Экология и политика – несовместимый симбиоз'. URL: zampolit.com/analytics/ekologiya-i-politika-nesovmestimyy-simbioz/.
10. 'DW'. URL: <https://www.dw.com/uk/>.
11. 'Вибори у Європарламент: «зелена хвиля» та успіх друзів Росії», 2019. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-48423081>.
12. 'Партія Зелених України презентувала свій список на парламентські вибори', 2019, *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/elections/10581264-partiya-zelenih-ukrajini-prezentovala-sviy-spisok-na-parlamentski-vibori.html>.

References

1. 'Filosofija ustojchivogo razvitija i social'naja jekologija (The philosophy of sustainable development and social ecology)': posobie, 2015, Zelenkov, A. I. i dr., Minsk: *BGU*, 200 s.
2. Popper, LV., 2014. 'Ekologizm jak suchasna ideologichna systema (Ecology as a modern ideological system)', *Gileja: naukovyj visnyk*, Vyp.84, s.456–461.
3. Andros, OJe., 2009. 'Social'na ekologija u konteksti ideologichnyh naprjamiv s'ogodennja: ogljad koncepcij (Social ecology in the context of the ideological directions of the present: an overview of the concepts)', *Visnyk Kyi'vs'kogo nacional'nogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, Serija: Filosofija. Politologija, Kyi'v, №91/93, s.48–53.
4. Andros, OJe., 2012. 'Ekologists'ki ruhy v suchasnomu politychnomu procesi (Ecologist movements in the modern political process)': monografija, Kyi'v: *Stylos*, 206 s.
5. Halij, IA., Kajumov, AA., 1999. 'Lokal'nye jekologicheskie konflikty v SSSR (Local environmental conflicts in the USSR)', *Sb. Jekologicheskoe dvizhenie: sposoby i metody dejstvija*, Almaty, 212 s.
6. Golovko, AL., 2018. 'Ekologizm jak svitogljadno-ideologichne pidg'runtja osmyslennja pryrodohoronnoi' dijaj'nosti (Ecology as a philosophical and ideological basis for understanding nature conservation activities)', *Materialy VIII naukovyh chytan', prysvjachenyh pam'jati akademika V. V. Kopjehyjkova*. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/13536>.
7. 'Jekologizm. Okruzhajushhaja sereda filosofija obshhestvo (Ecologism. Environment philosophy society)'. URL: <https://www.hisour.com/ru/environmentalism-39320/>
8. Kislicyn, SA., Tokarev, AS., Evtushenko, SA., 2016. 'Politicheskie trendy jekologicheskoy subjelity (Political trends of the ecological subelite)', *Kommunikologija*, №6, s.127–139.
9. 'Jekologija i politika – nesovmestimyj simbioz (Ecology and politics – incompatible symbiosis)'. URL: zampolit.com/analytics/ekologiya-i-politika-nesovmestimyy-simbioz/.
10. 'DW'. URL: <https://www.dw.com/uk/>.
11. 'Vybery u Jevroparlament: «zelena hvylja» ta uspih druživ Rosii' (Elections to the European Parliament: «green wave» and the success of Russian friends)', 2019. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-48423081>.
12. 'Partija Zelenyh Ukrai'ny prezentovala svij spysok na parlaments'ki vybery (The Green Party of Ukraine presented its list for parliamentary elections)', 2019, *UNIAN*. URL: <https://www.unian.ua/elections/10581264-partiya-zelenih-ukrajini-prezentovala-svij-spisok-na-parlamentski-vibori.html>.

* * *